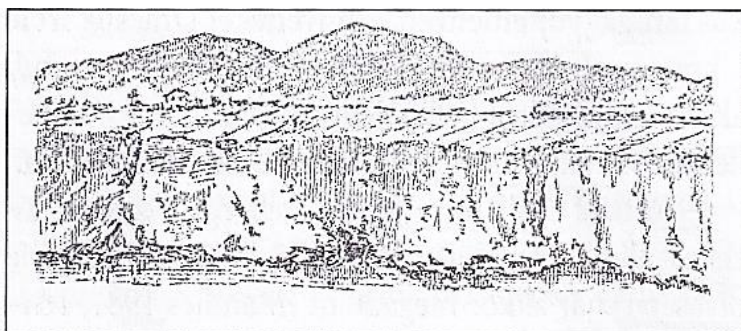

Mandics György (Budapest):

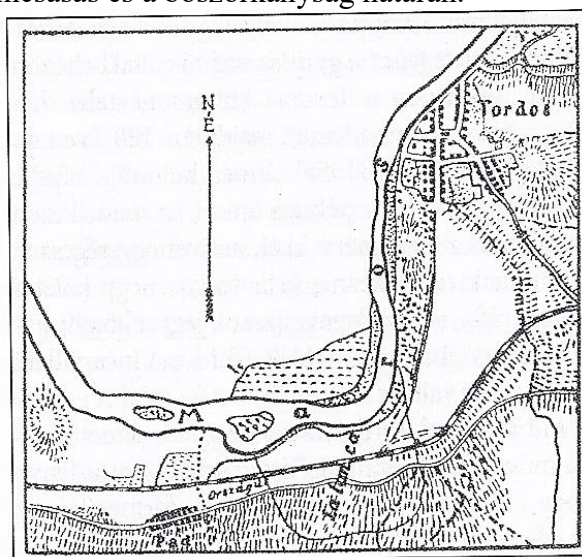
A szorgos kutatók talán Akadémiákba, az amatőrök talán mennybe mennek

Az európai neolitikum felfedezésének története 1875 áprilisában kezdődött, amikor Vén András tordosi tanító egy tarisznya cseréppel kopogtatott be *Torma Zsófia* kisasszonyhoz. A meglepő formákat ismeretlen díszítéseket látva a külön „gyűjtőhóbortjáról” híres kisasszony, a világ első ősrégész-asszonya kifaggatta az öreget a lelőhelyről. Kiderült, hogy Tordos falu határában a Maros-part tele van ilyen edényekkel, teljesen épekkel is, s a falubeli legények rendszeres szórakozása, hogy a víz-kimosta edényeket telenként a Maros jegéhez csapják, így ijesztgetve a partmenti jégen csicsonkázó lányokat.

1. kép. Tordosi őstelep, Szinte Gábor rajza, *Hunyad Monográfiája*, különnyomat, 16.

Torma Zsófia véget vetett az „égre kiáltó istentelenségnek”, odarohant edényeket gyűjteni, majd pénzdíjakkal serkentette a környékbeliek edénybeszolgáltató kedvét, ám azt már képtelen volt elérni, hogy a Maros partján a javarészt egyházi tulajdonban levő földeken ásatási jogot kapjon. A falu, az egyház gyanúperrel tekintett a hóbortos kisasszonyra, valami titkos hátsó szándékot gyanított, a kincsásás és a boszorkányság határán.

2. kép. Tordos környéke. Térkép. A lelőhely a Maros-kanyarban a La Lunca határrészben, Erdélyi Múzeum, 1879, 130.; Roska 1941, 1. kép.

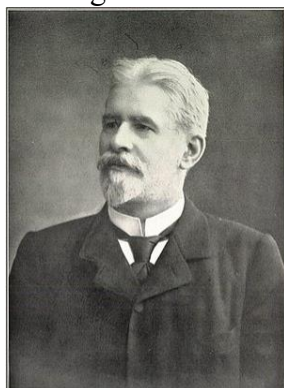
Az ellenállás hihetetlenül kemény és elutasító volt. S mivel *Torma Zsófia* mögött nem jelent meg soha az államrend a maga hivatalos súlyával, a szolgabírók kemény parancsaival és utasításaival, a „Császár nevében...” típusú felszólítások durva kényszerével, hát az történt, ami a régészet történetében szinte példátlan: ázni lehetetlen volt, mivel bizonyos személyeknek „csípte a szemét” a kisasszony tevékenysége.

3. kép a., A fiatal Torma Zsófia – és b., képe Friedrich Klára nyomán

Torma Zsófia (1831-1899) sokszorosan rendhagyó kutató volt, az első régésznő, aki egy férfiak közt is szokatlan pályát választott magának: nem ment férjhez, nem lett családanya, nem a házvezetésben tündökölt, kéréseit visszautasította, s minden idejét a maga által választott gyűjtőszennvedély megvalósításának szentelte. Bár nem egyetemen készült fel e pályájára, magányosan Európa legjobb kutatóinak szintjére emelkedett, nyelvtudásával, módszeres olvasmányaival. Elérte végül, hogy magánkönyvtára és magánmúzeuma felért egy nyugati egyetemi kabinet felszereltségével. Erre ráment ugyan teljes vagyona és egészsége, ám megvolt az a fantasztikus siker-élménye, hogy mindezt egyedül, saját erejéből érte el. Amatőr volt, hisz annak, amit csinált nem volt állami intézmény által igazolt oklevél-fedezete, mégis, amit csinált, s amit csinált, saját tudása és elkötelezettsége által bizonyított háttere volt.

Publikációi, kiterjedt nemzetközi levelezése hamarosan felhívta magára a külföld figyelmét, s kiváltotta ugyanakkor a hivatalos magyarországi tudományos körök irigységét és gyűlöletét is (Makkay J: *Holt lóra patkó*, 1999, 27 skk, 110 skk). Az, hogy haláláig nem sikerült Tordoson ásatnia, az ebből a szembenállásból eredt, hogy Hampelt, a vezető régészt diktátori allűrjeivel nem fogadta el, képtelen volt leleteit *Hampel*nek felajánlani közlésre, saját magának tartva meg a leletekkel kapcsolatos véleményeket, így aztán az Akadémia is csak megalázta és ott vetett neki gáncsokat, ahol tudott. Míg fiatal volt és szép, a közvélemény ezt gyakorta azzal is magyarázta, hogy nem volt hajlandó a kéjsóvár *Hampel* ágyába feküdni, ami pedig lehetséges megoldás lehetett volna az „ellentétek” megoldására.

4. kép. Hampel József (1849-1913), az MTA vezető régésze.

Hatalmasra duzzadt régészeti monográfiáját a tordosi lelőhelyről (kb 2500 oldal) ki nem adhatta, és halála után is fékeztek mindazokat, akik anyagait fel kívánták dolgozni. *Hampel* és tanítványai karja messzire nyúlt. Furcsa mód csak akkor végezheték el gyűjteménye feldolgozását, amikor már Erdély nem tartozott Magyarországhoz, és kiadni is csak akkor lehetett, amikor Észak-Erdély rövid időre visszatért Magyarországhoz, s most már múlt századi gyűjteménye „dicső magyar örökségnek” minősülhetett a Teleki Pál Intézet égisze alatt! Ám a feldolgozó, *Roska Márton* (1880-1961) Magyarország régész-társadalmában még ekkor sem minősült hősnek, s mikor 1944-ben Magyarországra menekült, nem fogadták lelkesedéssel, hanem csak megtűrt idegenként. Publikációit lekezeltek, periferiálisnak bélyegezték, mintegy jelezve, hogy egy *Torma Zsófia* feltámasztó nem lehet szalonképes régész Magyarországon – soha.

Torma Zsófia publikációi vidéki társasági kiadványokban jelenhettek csak meg, s persze Németországban, ahol *R. Virchow* (1821-1902) barátsága és szava tudományos garancia volt, nem úgy, mint Magyarországon, ahol minden központi tudományos közleményt megakadályozott *Hampel*.

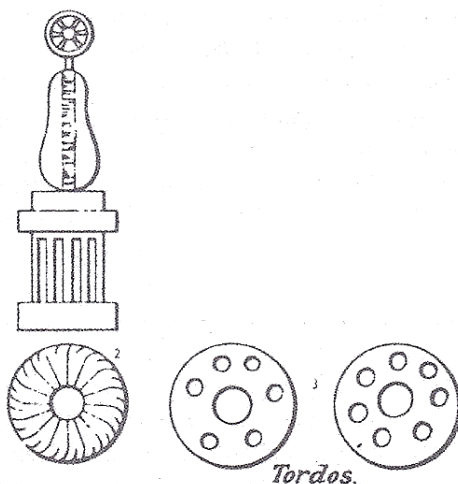
Életében egyetlen magánkiadású könyve jelenhetett meg németül, ám ez sem hozta meg számára az átütő sikert a nemzetközi régésztársadalomban, mivel a századfordulón már mindenki ásatási jegyzőkönyveket, s hatalmas edénylelet-táblákat várt, rétegenkénti elrendezésben, ám ilyen nem volt művében még mutatóban sem, mivel egyetlen gödröt sem mélyíthetett Tordos talajába, hát még kutató árkok hálózatát, hogy a lelőhelyet így feldolgozhassa. Minden **lelete felszíni gyűjtés**, segítők által behozott anyag. Így aztán a Tordosi kultúra névtelen hamupipőkeként sorvadozott majdnem 100 éven át.

Miloje Vasić (1869-1956) „Vinča kultúrája” nyelte el teljesen, az lett a névadó, mivel az rendelkezett mindazokkal az ismérvekkel, amivel egy régészeti kultúrának rendelkeznie kell: vaskos négy kötetes monográfia, sok szelvényrajz, sok jegyzőkönyv, hatalmas összehasonlító táblák. Tordos így Vinča vidéki függelékévé vált.

Mit mond el Tordosról a szerzőnő német nyelvű műve, az *Etnográfiai Párhuzamok*? Azt a tényt, hogy a Tordosi kultúra edényeinek formavilága, s az edény-fenekeken, s orsógombokon, valamint cserép-szobrocskákon talált **jelek párhuzamai** Tróján s Közép-Keleten (pontosabban Mezopotámiában) ismerhetők fel. Ez a maga korában nem volt túl nagy kuriózum, mivel a két összehasonlított anyag az 1890-es években éppen a legnagyobb szenzációt jelentette. *RM II./40*. Akkor ásták ki Trója vára egymást követő rétegeit, s folytak Babilon, Ninive, a Bibliából ismert nagy városok, rompalotáinak feltárásai, kezdték olvasni az ékírást, s megérteni az Ókori Kelet Biblián túllépő történeti valóságát. Hogy ezekhez hasonlította az általa feltárt anyagokat *Torma Zsófia* nem volt egyáltalán meglepő, ám az, ami ez után következett az már igen. A feltárt régészeti anyagok mellé ugyanis ő odaállította mindazt a jelanyagot, amit a régió (Hunyad megye) századvégi etnográfiai kultúráiban talált: fafaragást, hímzést, házépítést, táncot, s ezen inhomogén halmazt vetette egybe a Kelet hasonlóan inhomogén halmazával. Mindkét halmaz szerkezetét meghatározó elemeket a keleti Planétakultusz nevű elmélet szolgáltatta. Ez a ma már jobbra kimúlt elmélet feltételezte, hogy az ősidőkben a Csillagok és a Bolygók kultusza alkotta az ősi vallásosság középpontját, s az, amit mi kései hellenisztikus és középkori forrásokból, mint asztrológiát ismertünk meg, az csak halovány visszfénye egy ősi mindent átfogó hitvilágnak és kultusznak. A bolygók és a csillagok nem véletlenül viselték Istenek és Istennők nevét, az év kultikus ünnepi ciklusai, mind a bolygókkal és azok periodikus mozgásaival kapcsolatosak, hiszen az istennevek előbb bolygó és csillagnevek voltak. (Ma a vallástudomány ennek fordítottját állítja: előbb voltak az istenek, majd ezekhez rendelték a bolygók és a csillagok nevét az ókor érett periódusában).

Könyve a planétakultusz elmélet értelmében megállapítja, hogy amikor egy babilóniai pecsétlengeren a nap jelét küllős kerék formájában ábrázolják (1. kép), akkor Tordoson hasonló

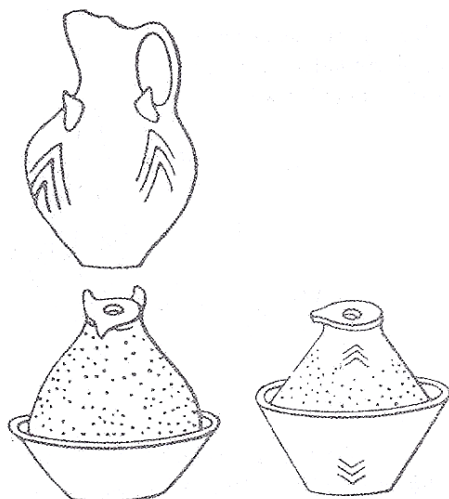
anyagokat talál: korongot sugárvonalakkal (2. kép), vagy korongokat 6-7-12 bolygójellel (3. kép).

5. kép Az 1., 2., 3. kép. A napkorong szimbolikájának hasonlóságai.

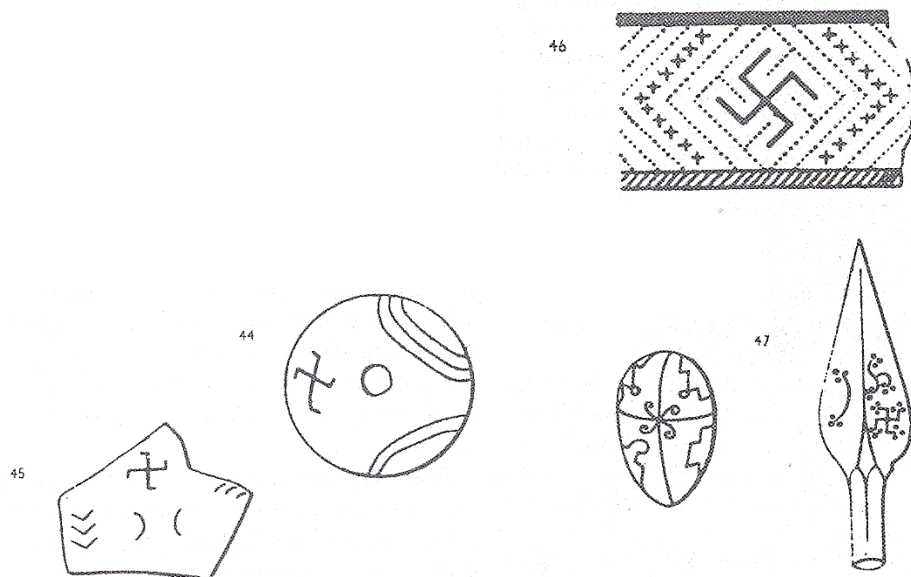
A Napisten, Samas jelét Babilonban a 20-as számjellel írták (2 kettős ék), míg a holdistennő Sin jele 30, azaz 3 kettős ék. Ha tehát egy trójai korsón 3 V forma jelet találunk (8. kép), akkor sejthetjük, hogy ez a korsó a Trójai Holdistennő kultuszában játszott szerepet. Mivel a korsón két mellbimbó dudor is van, bizonyosak lehetünk a párhuzamban: itt is egy nő a holdistennő.

Lássuk, hogy néz ki mindez Tordoson? Gyűjteményében van több füstölő edény. Ezeken szintén 3 V alakú motívum található, jelezve a hold jelét. A felső rész kiképzése csőr formájú, máshol még a bagolyfül is látszik. Tehát mivel a Trójai Holdistennő Pallas Athéné, s annak madara a Bagoly, Tordoson is ezekre a motívumokra bukkantunk. (9. és 10. kép)

6. kép. 8., 9., 10. kép. A holdistennő kultuszának tartozékai.

A hasonló párhuzamok sorából emeljük ki a szvasztikát – az évszakok vándorlását jelző jelképet, amelyik Trák aranypénzekben épp úgy megtalálható, mint Tordos agyaggyöngyén (44), tordosi edénytöredéken (45), Nagyenyed környéki román hegylakók hímzésén (46), avagy húsvéti tojások díszítésén (47).

7. kép. 44-47. kép – Az évszakok vándorlása jelképe, a szvasztika (forgó-kereszt).

Torma Zsófia ezen motívumok közül a másodikon felismerte a Hold jelét is a 3 V alakú vonal jelét, tehát ezért úgy vélte, hogy Schliemann tévedett, amikor úgy gondolta, hogy ha a forgó kereszt szárai jobbra hajlanak, akkor a Napot, s ha balra, akkor a Holdat jelképezi. Ő úgy vélte, hogy mindkét esetben Bendis trák holdistennő a jelzett kultikus személy.

Mire szolgál ez a hosszú párhuzamsor?

Arra, hogy megkísérelje feltárni az ősi múltban élő egykori nép kilétét: úgy véli ugyanis, hogy Erdély itt lakó emberei, akik Tordos kultúráját létrehozták, olyan embercsoporthoz tartoztak, amelyik úgy a Trójaiakkal, mint a Mezopotámiaiakkal gondolkodásában, vallási indítékaiban olyannyira rokon volt, hogy feltehetjük, a hiten túl *fajilag* is rokonok voltak (Torma [1894] 1972, 136.).

Nos, ez a kijelentés keményen kívül esik a klasszikus régészet területén. Ma nincs egyetlen képzett ősrégész sem, amelyik a pusztán régészetileg ismert kultúrák esetében meg merné kokárdázni a kultúrák etnikai hovatartozása biztos kijelentését. Ilyet csak a klasszikus ókor határán, az írásos forrásokhoz közel, s csak *feltevésként* lehet megtenni.

Torma Zsófiát csak az menti, hogy az ő korában az ősrégészet sokkal kisebb idővel számolt, s valahogy úgy gondolta, hogy a római történetírókból jól ismert Dákok előtti korból, talán a görögök által említett trákok korából származhatnak leletei(!) *Torma Zsófia* a római hódítás előtti Erdélyt a görög történetírókkal összhangban, dáko-gétákkal és trákokkal népesíti be. A trákok nála a legősibb lakók. Tordos, mint legősibb, tehát trák. Hogy ez milyen faj? A görög történetírók szerint az ország neve Aria. De ő mégsem az Árja fajra gondol. Ha árják lettek volna, akkor az északi tenger mellett is írásjeles cserepet vetett volna ki a föld. Itt más volt. Ennek párhuzamai csak keleten vannak. Trójában és Sumerban. Ezért az „itteni Trákok” azokkal lehetnek valamiféle – legalább kulturális – rokonságban. Úgy gondolta, hogy az „erdélyi Trákok” kultúrájában találhatók meg a **sumér kultúrában i. e. 3500 körül megjelent ékírás ősformái, alapvető vallási és kultikus szimbólumai, illetve ezek hasonmásai, párhuzamai** (Torma (1894) 1972, 61.).

Hogy került e kultúra Erdélybe? Vándorló **sumér törzsek hozták Mezopotámiából a fejlett kultúrát** – vélte *Torma Zsófia*. Hiszen a „trák kultúrában” látjuk, hogy a sumér elemek hirtelen megjelennek. Előtte semmi ilyet nem jeleztek a régészek (Torma [1894] 1972, 66.).

A történészek figyeltek fel elsőként ezekre a meredek etnikai jellegű állításokra és a történelmi következményeket tartalmazó axiómákra. A *Századok* hasábjain már világos volt, hogy

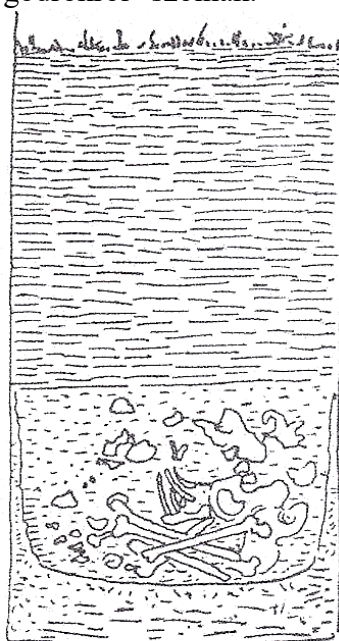
a Trákok kultúrája mesterséges megnyújtása és összekötése a ma Erdélyben lakó **románok etnográfiai emlékeivel** is a román folytonosságelmélet alappillére lehet! Igaz *Torma Zsófia* ezt úgy gondolta el, hogy a mai románok nem a latinoktól származnak, hanem a trákoktól, s a román nyelvet a bizánciak ragasztották rájuk (ruménok), de ennek nincs köze a latinokhoz. (A ruménok eredetéhez. *Századok* 17, 1883, 477-481.; *Századok* 18, 1884, 92-93. [szerk. megj.]) *Hampel* 1885-ben fogadta el a Trákokat (Gyulai, 14, a levelezésben), véljük nem minden hátsó gondolat nélkül, hogy alkalomadtán nagyobbat üthessen *Torma Zsófián*.

A fiatal *Reinecke* (1872-1958), aki *Torma Zsófiát* ekkor meglátogatta, már tudta, hogy a szakma elveti az ilyen népi azonosításokat, etnográfiai anyagokkal megtámogatott párhuzamokat. Ezért miután megtekintette gyűjteményét – mint *Torma Zsófia* feljegyzéseiből megtudjuk – nem nagyon volt kíváncsi összehasonlító elméleteire, csak edényeinek formáira, s a lelőhely mélységadataira, semmi másra. Ebből az ismert, s robbanásszerűen szaporodó anyagból kiindulva hamar felfedezte, hogy Tordos helye a fejlett neolitikumban van, de a fémkor előtt. (A leletbe keveredett néhány réztárgy lehet, hogy egy felső rétegből csúszott oda!) S ha ez így van, írásnak ott semmi helye nincs. A jelek tehát valamiféle tulajdonjelek, emlékeztető jelek, esetleg szimbólumok lehetnek, *de írás nem*.

Ez a kijelentés aztán meghatározta *Torma Zsófia* tudománytörténeti helyét is a szerencsés kezű korai amatőrök közt, mint a *Schliemann* házaspár (akikkel mellesleg roppant jó viszonyban is volt *Torma Zsófia*), akiknek *lelőhelyeit fel kell használni* ugyan, de *elméleteit el kell utasítani*.

Ebből a helyzetből érthető, hogy a későbbi régészek közül csak azok tartották még egyedül számon egykori létét, akik az erdélyi neolitikum olyan bugyrát kutatták, mely közel áll korban, vagy helyileg Tordoshoz. Mivel Erdély Trianon után Romániához került, nyilván az itt maradt pár régész közül az egy szál őstörténész, *Roska Márton* foglalkozott vele tiszteletből és kényszerből, hiszen a gyűjteménye adott volt az Egyetem melletti Múzeumban, s így tanulmányozásához volt idő, s nem kellett pénz, mint egy ásatáshoz.

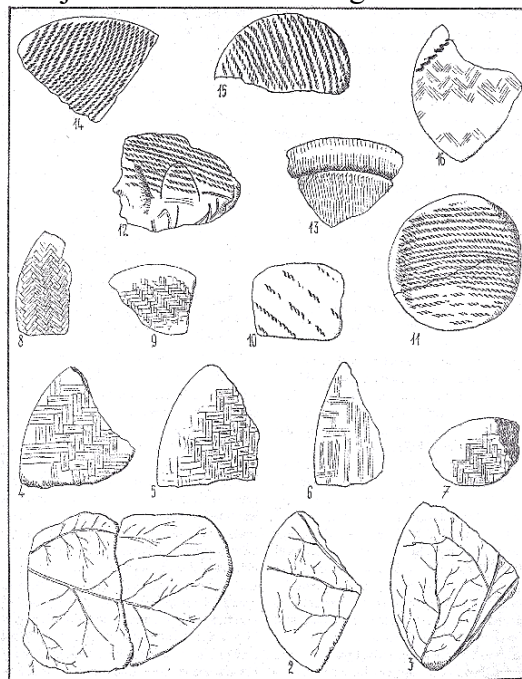
Roska összefoglaló monográfiájában leírja a végzett kései ellenőrző ásatásokat, amikor a telep lényegét már elvitte a Maros, meg az emberi butaság, illetve *Torma Zsófia* réteg-megfigyeléseit, a lelőhely Maros-part löszfaláról, melyek közül különösen fontosak azok, amelyek a helyi égetési gödrökről, „áldozati gödrökről” szólnak.

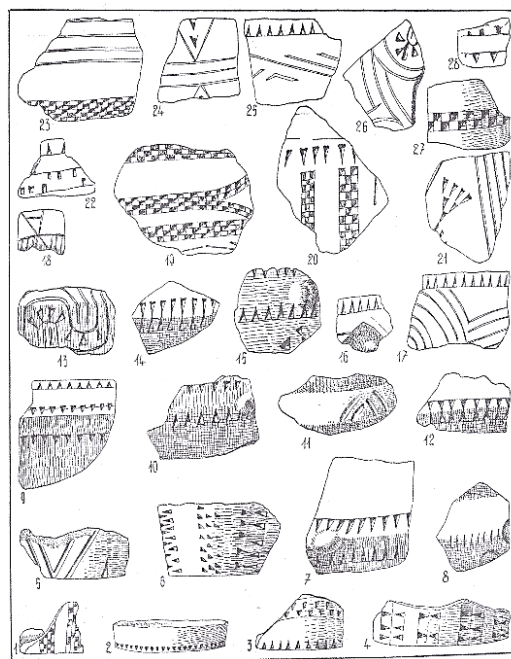
1:16

8. kép. A Maros-part löszfala. *Roska* 1941, 3. kép.

A hatalmas méretű gyűjteményéből sajnos elég egyoldalú kép rajzolódik ki a tordosi kultúráról: nagymennyiségű kőszerszám, szarvasagancs kapák, csontsimítók, csonttűk, ékek, csont-árok, kagyló és csontékszerek, s főként, a nagy tömeg, a sok ezer edényfenék és cseréptöredék. Ezek közül néhány táblányit foglalnak el a természetes anyagok lenyomatával létrehozott fenékjelek (zsinórok, levelek, sásfonatok, gallyak), a legtöbbet (45 hatalmas méretű képtáblát) töltik meg az edények fenekén, oldalán, peremén, vagy fülén elhelyezett jelek. Ezekhez viszonyítva csak 5 táblát tesznek ki a hálósúlyokon, szövészéksúlyokon, agyag-gyöngyökön található jelek; ugyanennyit foglalnak el az edénytöredékeken található tulajdonjelek vagy írásjelek, amihez már csak két táblányi anyag adható még hozzá : szórvány jelek Tordos középső rétege kerámiáin; illetve jelek Tordos felső rétege kerámia-töredékein.

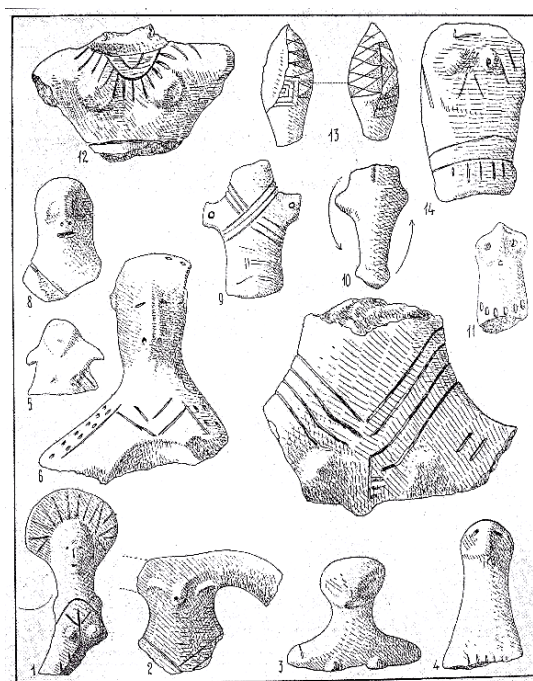

9. kép. Természetes-anyagos jelzésű edényjelek, LXXVII. tábla.

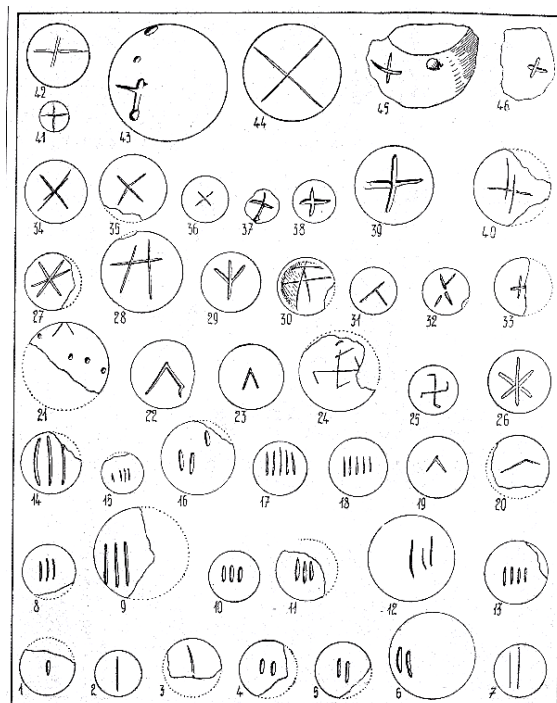
10. kép. Vonalak és ékjelek edényfalon, CXV. tábla.

Az agyag-idolok (ember formájú bálványok) és töredékeik, némelyik jelekkel, újra csak öt táblát tesznek ki, s kettőt az állatformájú agyag idolk.

11. kép. Emberforma agyag idolk, jelek. CXL. tábla.

A hat fő írás-gyanús táblát teljes egészükben közöljük, mivel nem minden érdeklődő tud hozzáférni ehhez a könyvritkasághoz:

12. kép. Tordos CXXXI- CXXXVI. tábla.

A gyűjtemény külön részét teszi ki a Nándorvályai ásatások anyaga, hiszen itt is találhatók érdekes leletek: CXLVII-CXLVIII. táblák.

Miután *Roska Márton* el kellett hagyja Erdélyt (1944), hiszen tudta, mi vár rá a visszatérő románok részéről, mint a „Horthy rezsimmel kollaboráns” kutatóra, tanítványa, a szász *Kurt Horedt*, (1914-1991) majd a román, de magyarul jól beszélő *Nicolae Vlassa* folytatták tovább a kultúra ásatásait, s ütötték fel néha a az Erdélyi Régészeti Intézet könyvtárában a mintegy 2500 oldalas *Torma Zsófia* kéziratot, hogy párhuzamokat kutassanak újabb cikkeik illusztrációjához.

Mindezek azonban csak 1961-után váltak aktuálissá, amikor *Nicolae Vlassa* (1934-1984) váratlanul felfedezte a közeli Tatárlakán a Tordosi kultúra legnagyobb nevezetességét, a három táblácskát, amelyek közül kettőt a sumér piktogramokra kísértetiesen emlékeztető írásjelek borítottak. E pillanatban minden, mintegy varázsütésre átértékelődött: a „lökött” és „excentrikus” *Torma Zsófia* egyből próféta lett, hatalmas látnok, aki hidat vont Erdély és Sumér között majd száz esztendeje!

A sumér rokonság ugyanis közben izgalmas politikai fegyver lett, amelyben, mint Erdély ősi lakottságának bizonyítéka, ez a leletegyüttes a nagyágyú volt. A románok ezt állami támogatással nagy propagandagépezettel vezették, míg a magyaroknál a nyugati emigráció vette csak fel a kesztyűt, sokkal kisebb háttér lehetőségeikkel, de annál nagyobb lelkesedéssel.

A nyugati magyar emigráció ásta elő *Torma Zsófia* régi német könyvét, fordította le magyarra, s adta ki *Fehérné Walter Anna* (1915-1992) előszavával.

Ebből idézek most: „A könyv tárgyi, régészeti adatokkal bizonyítja a sumérságnak a Kárpát medencébe való hatolását. Megdöbönt minden olvasót a nagy azonosság ezek nyomán, főként az írástudomány, a mitológia és a díszítő művészet közös motívumkincse között. S nem szabad elfelejtenünk, hogy *Torma* rendületlenül vallotta a legnagyobb viták idején a sumérság turániságát” (Fehér Anna [Előszó] In: *Torma* [1894] 1972, 8.).

Bár a cél nemes, sajnos az alkalmazott módszer nem mindenütt tiszta. Az odáig rendben van, hogy a sumérok behatoltak Erdélybe, s kultúrárt alapítottak. Ezt valóban kimondja *Torma Zsófia*. (V. ö. Sumér nyomok, 66. old.) De azt már **nem**, hogy a **sumérok biztos turániak, s a turániak magyarok**. A pontos idézet ez: „A sumer-akkád törzse az ural-altáji népcsaládnak és a finnugor és a török-tatár népek között helyezkedett el. Így fordulhatott elő, hogy a magyar nyelvben (az ismert francia őstörténész *Sayous* szerint) sok akkád szó fordul elő. A turáni fajtát illetően bennünket első sorban e fajnak négy ága érdekel: a távolkeleti mongolid mandzsurok, a nagy területen szétszórt turko-tatárok, az északon élő szamojédok, és az ugoros finnek. Hogy ezek közül melyikhez áll legközelebb a sumer-akkád törzs, azt döntsék el a szaktudósok. Annyi azonban bizonyos, hogy közelebb állnak a kelet-indiai dravidákhoz, mint a törökökhöz, vagy az ún. finnugorokhoz.” (59. old.)

Ebből a nehézkes és elég homályosan kapcsolódó mondatfüzérből világos, hogy ha a sumérok szerinte elég távol állnak a törököktől és a finnugoroktól, akkor a mondat logikája szerint a „mongolid mandzsurok” és a „szamojédok” állnak közel a sumerokhoz. (Az utóbbira vonatkozó szibériai elméletekből láthatunk mintát a következőkben, persze anélkül, hogy a szerzők ismernék *Torma Zsófiát*! Ugyanez áll a dravidákra, de ezt az adatot szintén nem ismeri *Fejes Pál*!) Hogy milyen közel állnak a magyarokhoz a sumerok, az csak annyiból derül ki, hogy „sok akkád szó van a magyarban”. Arról egy hang sem szól, hogy ezek a sumerok, akik bevonultak vagy beszivárogtak Erdélybe, magyarok lettek volna s magyarul beszéltek volna. Arról még kevésbé esik szó, hogy a sumér-magyarok mindig itt éltek volna, s ők fedezték volna fel az írást. Ezt *Torma Zsófiának* tulajdonítani nem éppen dicséretes csúsztatás, s valójában engedmény a helyi (argentínai) sumerológiai irányzatnak, s annak próbálja értékét és hitelét növelni elő- és utószavakkal.

Az irányzat vezére, *Badiny Jós Ferenc* (1909-2007) a sumerológia érvrendszerét a következőképpen foglalta össze:

A Lepenski Vir-i és a Tartaria-i leletek és azok kora megkérdőjelezi a sumérok őshazáját, s az írás eredetéről vallott eddigi elképzeléseket. Lepenski Vir városa és agyagtáblái i. e. 8000-ből valók, míg a 6000 éves tartariai táblák radiokarbon kora lehetetlenné teszi azok Sumérból való származását, kereskedelmi cseréjét, hiszen 1000 évvel idősebbek, mint a Djemdet-Nasr-i táblák. Egyetlen értelmes magyarázat marad: a sumérok itt éltek a Duna völgyében, Erdélyben, s innen vándoroltak ki Mezopotámiába. (Jós Badiny, Francisco: *The Sumerian Wonder*. School for Oriental Studies of the University of Salvador, Buenos Aires, 1974, 30-38.)

A magyar sumerológusok 1989-után csatlakozhattak az addig csak emigrációban élő szövelőkhöz. *Marton Veronika* (1944-) szerint *Torma Zsófiának* igaza van, hogy a Tordosiak és a sumérok kultúrája egy töről ered. A nagy Woolley, Ur városa kiásója is úgy gondolja, hogy a Dzsemdet-Nasr-iak a Kárpát medencéből, a Balkánon keresztül érkeztek Sumérba. (Marton Veronika: *A sumir kultúra története*. Magánkiadás, 1998; Friedrich -Szakács 2005, 57.)

Aki úgy gondolná: íme végre nagy az elismerés, azt le kell hűtenünk, ugyanis Woolley itt nem Tordosra, hanem már a Vinča-iakra gondol, s *Waddell* meg *Childe* (*Danube in Prehistory*) téziseit veszi csak át. (Lásd M. Gy.: *Róvott múltunk*, I. kötet, 174.)

Ugyanezt a románok úgy látják immár, hogy igenis Tatárlaka azt igazolta, hogy a történelem nem Sumérban kezdődött, ahogy *Kramer* vélte, hanem Romániában. Az „ősi román földön”, ahol minden őskultúra jelen van. (Voiculescu Lemeny 1971, 152-153.)

A bolgárok is természetesen részt követeltek a dicsőségből, mert immár úgy fogalmazznak, hogy a sumérok őshazája a „Balkán félsziget”: (Zsirov 1971, 21-22.)

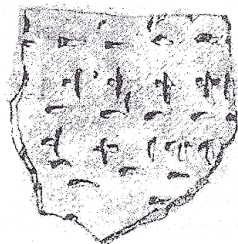
I. C. Drăgan (1917-2008) természetesen veszi, hogy mindez így történt, hiszen szerinte a románok ősei a dákok, a trákok faja legvitézesebbjei! Bölcsességükről még tudtak a görögök is, hiszen a nagy görög filozófusok a trák Zalmoxis ösbölcs gyöngye kis tanítványai csak. Az csak természetes, hogy az első magaskultúra, Tordos őslakói a trákok voltak. (Drăgan 1976)

A balkán félszigeti ősrészek felfedezőjét, *Georgijevet* (1908 - 1986) természetesen *Drăgan* szívesen látta kongresszusain, hogy hirdesse: Karanovo, Gradešnica, Tărtăria – egy nép, egy nyelv a kalkolitikumban, mind kultushelyek. (V. I. Georgiev 1978, 22.)

Gheorghe N. Popescu pedig világossá tette az olvasók számára, hogy Tărtăria-tól a dákögéta írásokig tartó sorozat elorozhatatlan bizonyítéka a románság folyamatos ittlétének (Popescu 1980/1, 10-11.).

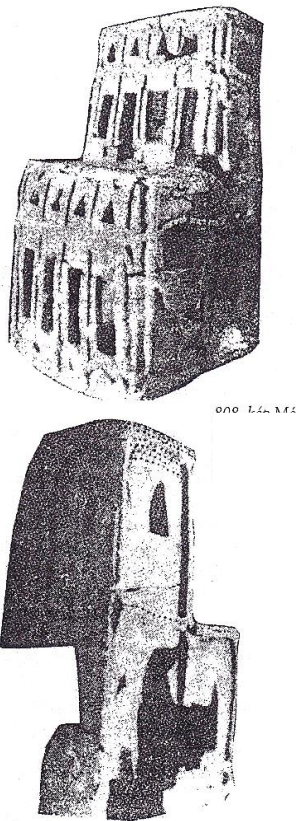
E megközelítés szellemében *Torma Zsófia* a román folytonosságot alátámasztó derék „magyar anyanyelvű román hazafi” lett, aki elismerte a dákok elsőbbségét, legalábbis kiollózott cikkei szerint: Anuarul societății de Istorie și Arheologie din județul Hunedoara, 1882. *Anale de Istorie*, vol. 28, nr. 6, 1982, 136-144., illetve Istoria județului Hunedoara, 1902. *Anale de istorie*. vol. 29, nr. 1, 1983, 163-169. Mindkét anyagban közlésesnek több oldalnyi képet majd idéznek minden olyan mondatot, ami a dákokra, a trákokra vonatkozik, majd a német és angol tudósok pozitív véleményét *Torma Zsófiáról*, ám mindezt olyan kommentárral, mintha e jelentős nyugati tudósok a román folytonosság eszméjét igenelnék! Ezzel párhuzamosan letiltották az összkézirathoz való hozzáférést, hogy ne hogy valamilyen bolond kutató azt fedezze fel, ami mindezt megcáfolná, vagy helyreigazítaná. Az, hogy a fordítások hogyan készültek, az megérdemelne egy külön tanulmányt. Hogy az ollózást hogyan is végezték annak jelzésére elég csak annyit, hogy az eredetiben a megfelelő dolgozatok hossza 46 illetve 10 oldal volt. Hogy mi maradt? Amire nekik szükségük volt. *Emilia Masson*, a szerbből franciává lett epigráfus mindezt csak nagyvonalú fordításban ismerve meg, elégedetten nyugtázza. (Masson 1984, 105, 37. jegyzet.)

A politikai manipulációk után ideje visszatérnünk a spekulációktól a tényekhez, vagy legalábbis a tényeknek látszó megállapításokhoz. *Vlassa* ugyanis abban a helyzetben volt a hetvenes évek elején, hogy nem csak kutathatta a *Torma Zsófia* hagyatékot, de értette is annak szövegét. Mivel az ő román *Hampel*-e egy *Vladimir Dumitrescu* (1902-1991) nevű epés bukaresti neolitikum-szakértő szüntelen a kételyeit fejezte ki a Tatárlaki felfedezések kapcsán, s mindent elkövetett, hogy érdemeit kisebbítse, rossz hírét költse, *Vlassa* elég rossz helyzetben volt. (Csak úgy mellékesen: *Vladimir Dumitrescu* dűhe Erdély és a magyar vonatkozások iránt érthető, hiszen ifjúkorában a vasműve kemény magjához tartozott, amiért 1945 után egyenesen az ásatásokról cipelte el a román kommunista titkosrendőrség, s csak kemény börtönök után térhetett vissza, amikor hirtelen nacionalista lett a román állampárt!) *Dumitrescu*-val szemben, akit a román kollegák körében tehát a hazaszeretetért börtönt viseltek glóriája övezett, *Vlassa* csak azt az utat választhatta, hogy a Tordos kultúra keleti elemeit hangsúlyozza, és sorra közzétegye bizonyítékait. Írástörténeti kuriózum, írja, hogy egy agyagtöredéken az ékírás jeleinek mását találta meg a *Torma Zsófia* gyűjteményben:

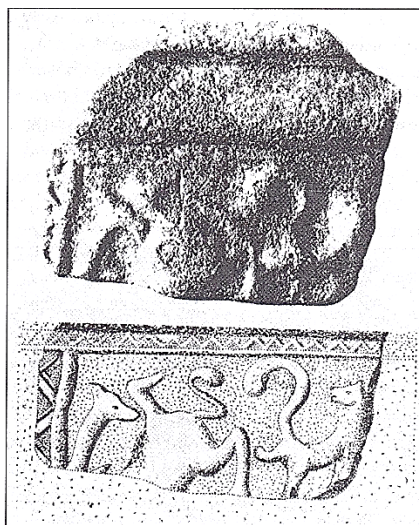
13. kép. Ékírás Tordoson? *Vlassa* 1970, 19. ábra.

Bemutatta, hogy egy általa kiásott Tordosi házmodell formájú mécses kísértetiesen hasonlít az Uruk-i ásatások áttört falú kultikus mécseseihez.

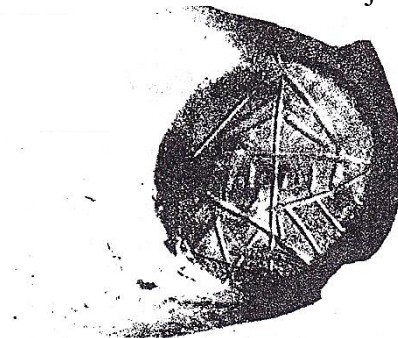
14. kép. Mécses-házmodell. (Tordos) és Uruk, *Vlassa* nyomán.

Ugyanilyen párhuzamot fedezett fel egy *Torma Zsófia* által gyűjtött s könyvében lerajzolt pecséthenger lenyomat, s egy uruki pecséthenger lenyomat között:

15. kép. Tordosi pecséthenger lenyomat, és Torma Zsófia rajza; Uruki párhuzam, Vlassa, 24. ábra.

A Tordosi kultúra egyik Kolozsvári lelőhelyén (nem messze a Mátyás templomtól!) talált edényfenék jelek közt végül Vlassa felfedezett egy hajó-ábrázolást is, amelyik „kísértetiesen hasonlít” egy a Kükládokon az adott korban létezett vitorlás hajóra.

16. kép. Hajómodell az edényfenéken? Vlassa, 1970, 8. ábra (Vlassa 1970, 3-39; Kritika: Makkay 1990, 64-65).

Néhány évig csak a Fekete-tengerig, avagy tovább a Maroson Tordosig vagy a Szamoson akár Kolozsvárig felhajózó trójai, sumér, avagy akár egyiptomi hajósokról írtak a vasárnapi mellékletek érdekesség oldalain. Ennek híres terméke *Dáné Tibor* Áthá Rá, a Fáraó írnoke című ifjúsági regénye.

Vajon ez *Magyar Átok*?

Nem. A művelt Franciaországban ilyen utat járt be *Edouard Piette* (1827-1906), az azili kultúra felfedezője. Mas d’Azil barlang Ariège megyében, a Pireneusok tövében. Fő érdekessége, hogy az 51 m széles, 48 m magas és 400 m hosszú két végén nyitott barlangon keresztül vezet a Carcassone-ból Saint-Girons-ba vezető országút. Az alagútszerű barlang titkaira *Piette* figyelt fel, aki 1886-ban kezdte itt kutatásait. A barlang felső kultúrrétegéből előkerült szerszámokat hallatlan lelkesedéssel fogadta a régészet, hiszen világos volt, hogy ez az összekötő láncszem a paleolitikum és a neolitikum között, s amelyet azóta azili kultúrának neveznek. Ezek között sok kavicsra festett csíkok, pontok, vonalak voltak. Első gyűjtése alkalmával legalább 200 darabot talált, ami a majd négy éves ásatási ciklus végére több mint ezer darabból álló

gyűjteménnyé bővült. *Piette* e jelekkel ellátott kavicsokat a felfedezés örömeiben alaposan felértékelte: i. e. 25 000-be helyezte, s az írások ősenek nevezte. A korabeli sajtóban nyomon követhető, ahogy kidolgozta ezen kijelentés magyarázatát is. A barlangban szerinte egy őskori írnokiskola működött, mivel itt adott volt mind az íróeszköz a vörös okker, mind az írás anyaga, a kavics. Erre írták a mesterek útmutatása alatt a tanulók a piszkozatokat. Ezért a számtalan ismétlődés, s a sikeresebb rajzok mellett az elmaszatoltak, a ferdék, a pontatlanok, a dühükben összetört csonkák.

A föníciaiak ismert elsőbbsége kérdését az írás kialakulásában *Piette* úgy vélte megoldani, hogy a föníciaiakat ide vándoroltatta hajóikon Dél-Provence-ba, majd feleveztek az Arize partokon tavasszal, a magas vízálláskor Mas D’Azil-ba ahol tanulással töltötték az időt, míg a vízállás újra kedvező lett. A hálátlan föníciaiak azonban elfelejtették közölni másokkal is tudásuk forrását, a gall műhelyt. Miért a távoli és lényegtelen Egyiptomban, miért Föníciában jöhetett volna csak létre az írás, mely a századfordulón egy porfészek volt? – tették fel újra s újra a kérdést. Franciaország, a kultúra és a fény fellegvára nem illőbb hely-e?

A hazafias lelkesedéstől fűtött nyilatkozatokat falta a sajtó, a tudomány fanyalgott. *Piette* három év ásatás után maga döbbsen rá tévedésére: ez mégsem írás. Az ok az, hogy hiányzott az írásbeliség kötelező kulturális környezete: a rendezett településrend, a házak, a kultuszhelyek, a paloták. *Piette* csak kunyhóalapokat, csontokat, s köeszközöket talált, egyedül a ló feltehető háziasítása bizonyítékait sikerült kimutatnia, néhány ábrázolásról.

Még azt sem igazolta semmi, hogy a gondolatmenet kiindulópontja helyes. Vagyis az, hogy itt tudatosan jeleket alkotott valaki, másolatokkal, mint egy iskolában. *Piette* kisodródott a tudományos élet peremére, s fél évszázadnak kellett eltelnie, míg eredményeit elismerték, s az Azil-i kövek – úgy ahogy – a helyükre kerültek. Nem írnokok piszkozataiként, hanem valamiféle mágikus célú kavicsokként. Etnográfiai párhuzamok felismerése és legalább fél tucat hasonló komplexum felfedezése vitte vissza a tudományba a „bolondériát”. (Abramova, Zoja A.: *Edouard Piette, evo rol v izucsenii pervobitnovo iszkusztvo*. In: *U isztokov tvorcsesztva*, Nauka, Novoszibirszk, 1978, 70-85.)

Piette végső döntése: ezek jelek, de nem írás. Ez így van ma is: ezek proto-írások. A tudományos élet magyarázat variánsait előző könyveinkben foglaltuk össze (Mandics 1981; Mandics 1987), az utóbbi évtizedek vitáit a Protoírások II. tartalmazza majd. (Sajnos máig sem fejeztem még be.)

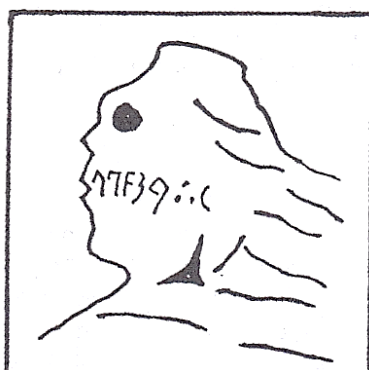
Egy közelebbi román példa *Nicolae Densușianu*-jé (1846-1911), akinek nevét sokat idéztük előző köteteinkben. Ő a Hunyad megyei *Densuș*-ban született, egy olyan templom árnyékában, amely a római légiósok túlélésének egyetlen nyoma Erdélyben, hiszen e csoda-templom római légiók tűzimádó szentélyéből lett kora bizánci keresztény kápolna. (A római kövek világosan látszanak, hogy a néhány kilométerre levő Sarmisegetuza Regia-ból kerülhettek ide, Dacia római feladása idején, amikor ezt a volt fővárost sima kölerakatként – kőbányaként – használták!). *A templom a barkácsoló építészet remekműve*. Olyanná tették, hogy hátulról látszik csak hogy a tető ez ég felé szárnyaló madár – a szentlélek-galamb – kitárt szárnyait idézi, melynek nyaka a templomtorony, szóval a barkácsolás remeke, s ez *Densușianu Dacia preistorică* című műve is, mely 1913-ban jelent a szerző halála után. Barkácsolásról beszélünk, hiszen mi ez ha nem barkácsolás, ha nem létező román mitológiát a görög-rómaiból és a román folklór elemeiből gyúrta össze (hiszen a Románok görög-római utódok, nemde?), s ha nincs őstörténet, barkácsolt egyet, mitológiából, terepbejárásokból, a kevéske ásatási anyagból (főként *Hampel és Rómer Flóris*!, s a román *Odobescu*), amelybe írásanyagként bekerült minden olvashatatlan írás mint ősrómai, pelaszg írás.

Érdekes, hogy kortársa volt *Torma Zsófiának*, aki tőle nem messze Déván tartotta felolvasásait Tordosról, s a helyi barlangok jeles leleteiről, de ezek úgy látszik nem ragadták meg

figyelmét, mint ahogy nem ragadták meg *Nopcsa* báró figyelmét sem, pedig a világhírű őslénytankutató, aki mellesleg Albánia őstörténetét kutatta, mivel másodállásban kém is volt a Balkánon, ám pechére a Balkáni főnök a Monarchiában éppen a románok ügynöke volt, s ezért jelentéseit, melyek aranyat értek volna az első VH-ban, egy nagy láda fenekére zárta mind egy szálig. De erre csak akkor derült fény, amikor a románok bevonultak Budapestre...

Hunyad megye nem hozott szerencsét *Densuşianunak* sem, hiszen művét a romantikus régészet szelleme éltette, s ezt lesöpörte pályáról a Párizsban képzett új generáció, amelyik a rétegásást tette meg a régészeti munka alapkövévé.

Densuşianu művei szintén csak a vasárnapi mellékletek olvasóinak szereztek kellemes borozásokat, amikor ügyes szerkesztők például rovásfeliratokat montíroztak a Bucegi hegység egyik szél- és jégárak marta sziklájára.

17. kép. A szfinx, rovásírással. M. Gy. RM I., 226. kép.

Ez a kép *Szőcs Géza*t is annyira megindította, hogy maga is felmászott a Bucegi fennsík-jára, s nagyon lelombozódott, hogy nem lelte meg sehol e felirat nyomát sem. Nehezen akarta elhinni, hogy mindez egy nyugati román magazin szerkesztőségi asztalán született csak meg, s ott létezett csak.

Ha a kialakuló régészeti paradigmába beilleszkedni képtelen tudósok így jártak a XIX-XX. század fordulóján, ilyen tragikus sorsot kellett elviseljenek, akkor nyilvánvaló, hogy a tudós státusáig el nem jutó amatőr kezdeményezésekre még keményebben lesújtott az éppen csak alakuló őstörténeti, régészeti, epigráfiai paradigma.

Fischer Károly Antal (1842-1926), miután önkéntesként kerülve az osztrák hadseregbe, ott gyors karriert futott be, mint német nevű. Ám nem érezte jól magát a bőrén, mivel német neve és születése ellenére, ő magyarnak érezte magát. Ezért 1873-ban a vasúthoz váltott s így ingyenes és kedvezményes vasúti jegyekkel bejárhatta a világot. Útirajzokat írt, s közben gyűjtötte módszeresen etnográfiai és történelemtudományi anyagait a magyar nemzet védelmében. (Szinnyei III, 528-529.)

Fischer 1889-ben írta meg a hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékeit, mely ismét csak igazolja, hogy a német származás nem elvi akadály abban, hogy valaki vállalja a hun-magyar rokonság eszméjét, s hogy azonosulni tudjon a magyarság kultúrájával. Igaz, hogy ezért ott kell hagynia a jól fizető katonaságot, s apró hivatalnokká kell zsugorodnia, s el kell szenvednie a hivatalos vonal képviselőinek lefitymálását, s tudása el nem ismerését. Egy *Tar Mihály*-lyal váltott levélváltásból tudjuk, hogy milyen elégtétellel töltötte el, hogy *Sebestyén* az ő könyvével ment ki *Tar Mihály*hoz. (*Tar hagyaték*, 1902. okt.29. és 1903. jan.29. levél)

Fischer igazi tudós, s erkölcsös ember volt. Amikor a Tuhutom emlékmű vita eldurvult, *Tar Mihály* megírta neki, hogy 3 évig volt a Gátaljai egyesület, az Olvasókör tagja. *Fischer Károly* rögtön felismerte, hogy ez egy döntő bizonyíték lehetne *Tar Mihály* ügyében. Ott voltak pontos kimutatások a könyvkölcsönzésről, ami alapján pontosan azonosítani lehet, hogy mikor olvasta

Toldy könyvét. Ott tudták azt is, hogy ő rovásír, tehát be lehet pontosan azonosítani. azt is mikor mit olvasott, s azt is, hogy az előtt tudta a rovást. *Fischer* levelet írt Gátaljár. De a könyvtárból **nem feleltek!** (Na ná, mondom én, hiszen mindenki tudta a környéken, hogy micsoda küldöttség vonult ki a főszolgabíróval az élen, hogy *Tarékra* rábizonyítsa a csalást. Ez a helyi sajtóban is megjelent (*Délmagyarországi Hírlap*), de ennél fontosabb volt, amit az omori bíró és jegyző mesélt erről non-informálisan Gátalján, hiszen a nagyméltóságú urakat utána a városházán megvendégelték. S ilyenkor kicsúszik néhány cenzúrártlan mondat is a főurak szájából, arról, hogy mit vártak volna tőlük „ott fent”! Ezért aztán nyilvánvaló, hogy Gátaljáról nem feleltek, hiszen ki kívánt volna a Hatalommal tengelyt akasztani, nekik keresztbe tenni!) *Fischer Károly Antal* nyilván mindezt átlátta, de azt is, hogy enélkül semmit sem tehet. (*Tar Mihályhoz* címzett levél 1903. febr. 14., febr. 20., ápr. 1.) *Sebestyén*nel szemben ő fejti ki a legnagyobb nyomást, de azt is tudja, hogy sajtócikkek ellen, amit *Sebestyén* nem saját kezével jegyez, a bíróságon nem lehet az igazságnak érvényt szerezni. A tanúvallomások ellen pedig sok tanút kéne szerezni, de hányan hajlandók egy nemzeti ügyért bíróságra járni? Ezért nyugtatgatja *Tar Mihályt*, ki egész vagyonát hajlandó lenne ügyvédekre költeni, hogy a becsületét megvédje.

„Ezért kérem: ne tegyen semmit, hanem bízsa mi reánk, de különöse én reám, aki már régen **gyűlölöm az ilyenféle tudósok viselkedését**; nincs oly dolog, különösen, ha a magyarnak becsületére válik, a mellyel ők ne gyanúsítanak s ne tagadnának. Végre is az igazságnak kell győznie.” (Levél *Tar Mihályhoz*, 1903. febr. 4.)

Somogyi Antal (1811-1885) történetét, aki Kossuth titkára volt, sok könyvünkben feldolgoztuk, hiszen ő fedezte fel azt a XI rováskódexet, amelyben a rovásírás lényeges hagyatéka fennmaradt. Ő is amatőr és nagy hazafi, aki hatalmas pénzeket áldozott a magyarság ősiségét bizonyító művekre. E cél rögeszmés gyűjtővé tette, aki saját tehetségét is ebbe az irányba fejlesztette. A magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában is van egy *Somogyinak* tulajdonított hamisítvány, igaz ez nem rovásírásos. (Hung. fol. 933) Benne 3 Régi magyar históriás ének (*A tizenkét királyról, Attila vendége; Váradi Péter hegedűs meséje; Láttam vajki nagy szűnyogot.* (Tóth Béla: *Magyar ritkaságok*. Atheneum, 1899, Reprint: *Csodás esetek, különös emberek*. Magyar ritkaságok címen, Laude kiadó, (?), 23. old.) Ez csak azt igazolja, hogy voltak olyanok, akik rovásírással együtt gyűjtötték a rováshagyományt, s voltak olyanok, akik magyarra átírt formában tették ezt. Ezek alkotják a rováshagyomány leggyengébb láncszemét, mivel nem áll rendelkezésünkre a rovásjelek formájának segítsége sem, amikor ezek természetét kutatjuk. Egy dolog világos: ezek már zömmel 1600 utániak, amikor e hagyomány felbomló félben volt, s az olvasó egyre nehezebben olvasta a rovásjeleket, ezért kényelemből mindent latin betűs átírásban olvasott és őrzött. Több mint 10 évnvi intenzív kutatás után azonban világossá vált, hogy ebben az ősi rovásos anyagban található a magyar múlt legrégibb szövegei. Mai becsléseink alapján 244 s 900? között valószínűleg 5 szövegünk van, 119 másik versszövegünk az 1416-1785 közötti időszakból. ez gyökeresen felforgatja a magyar irodalomtörténetet. S ez *Somogyi Antal* gyűjtéseinek, s részben átírásainak köszönhető. És *Somogyi* így, bár „amatőr”, már mennybe ment. Az csupán rajtunk múlik, hogy e mennybemenetelt emlékművek kísérik ma még jeltelen síremlékénél, s Kiszomboron s Szegeden hol élete utolsó éveit töltötte a Rónay család áldásos segítségével.

18. kép. I. köt. Szilády Áron I., 32.

Szilády Áron (1837-1922) a hírhedt Tar-ellenes vizsgálóbizottság elnöke (RM I. köt., 40 skk) mint említettük nem írhatta alá az elítélő jegyzőkönyvet, mert ott sem volt, nem jelent meg a jegyzőkönyvírók tanúsága szerint. Nevét odahamisították a könyv végére, a korrekt jegyzőkönyv után! Ez *Szily Kálmán*nál nagyobb ellenállást jelez a hatalmi manipulációkkal szemben. Amikor e pozícióra kinevezték, gondolom, figyelembe vették, hogy Kiskunhalas országgyűlési képviselője, s így a hatalomba beállt emberként – vélték – könnyű lesz egy ilyen aláírást tőle kierőszakolni. Hogy ezt nem sikerült, az (gondolom) református lelkészi voltának is köszönhető. A sokszoros nyomás nem törte meg, nem lágyította meg, hanem éppen ellenkezőleg előhívta legjobb énjét, az erkölcsi embert. Az akadémikus aláírta volna, a képviselő aláírta volna, ám a tiszteletes nemet mondott. S nála ez volt a lényeg. Ha *Szily* jobban tanulmányozta volna *Szilády* előéletét, akkor nem csak azt vette volna észre, hogy *Budencz*-cel kiadta a *Nyelvemléktárat* (I-III. köt, 1874-1875), hanem azt is tudta volna, hogy a Nagykőrösi Gimnáziumban *Arany János* tanítványa volt, s bár a göttingeni egyetemre járt (1858-1859), sohasem volt az egyirányú finnugor nyelvhasználat barátja. Ő **a magyar nyelv egyedülállóságát hangsúlyozta**, s ebből vezette le a gyakran valóban okatlan és értelmetlen nyelvhasználatok mindenkor divatját. Ha a magyarság a finnugor nyelvhasználat útjára állt, írta 1872-ben, ez még semmit sem old meg a magyar nyelv belső szerkezete megismeréséből, sem a nyelvtörténeti szótárak hiányából, sem a helynév és szólásmondások gyűjtése elégtelenségéből. Ezek nélkül nyelvhasználat végezni „vakmerőség”. (*Szilády Áron: Magyar szófejtetések. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.* MTA, IX. évf. 1872, 4.) Bár kitűnő nyelvész és történész is volt, tagadta a nyelvészet primátusát a történelmi kutatásban: „nyelvészetünk soha sem fog többet bizonyítani, mint a krónikák”... nyelvészetünk „üres kézzel fogja elbocsájtani” a hozzá felvilágosításért forduló történészt! (*Szilády Áron: Nyelvészkedésünk célja és eszközei. Magyar Akadémiai Értesítő* II. évf, 1862, 3 sz., 354.) Ezen elvekhez hűen kétségei voltak a rovásírás újszerűsége nyelvészeti bizonyítékairól. Ma Kiskunhalason a Múzeum márványtáblája méltón tiszteleg emléke előtt.

A másik utat *Szilasi Mór* (1854-1905), a *Tar Mihályt* rezzenetlen arccal elítélő járja végig (vö. RM, I. köt., 40) betagozódva a finnugrizmusba. Ő volt az a férfiú, akit *Szabó Dezső* kipelengérez emlékirataiban. Egy tehetséges, nyelvek iránt érzékeny fiatalember (*Szabó*) néhány hónap alatt olyan pohárköszöntőt képes mondani zürjénül, amit már tanára (*Szilasi*) sem ért. Az egész finnugrizmus ugyanis kultúr-papagájság. Ne gondolkozz, s mond fel a leckét, akkor csodálnak. Ez a sors vár a magyar tanárra, aki erre az útra lép. (*Szabó Dezső: A magyar tanárság pszichéjéhez*, 1911. Rosszallóan idézi Domokos 1990, 137-138.)

19. kép I. köt. *Sebestyén Gyula* (1864-1946).

A századforduló s a századelő, valamint a rovástörténet utolsó nagy személyisége *Sebestyén Gyula* (1864-1946). 1889-től az OSZK-ban dolgozott (akkoriban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára), s a megszülető, hogy pontosak legyünk, a *Hunfalvy Pál* által alapított (!!!)

Magyar Néprajzi Társaság titkára, majd elnöke lett. E társaság folyóiratában, az *Ethnographia*-ban közölte tanulmányai zömét, amelyek egy része népköltési gyűjtemény, másik része a pász-torkultúra tárgyi emléktára, a rovásbot gyűjtemény. S itt jutunk el a rovásíráshoz – s *Sebestyén Gyula* dilemmájához. Ő ugyanis hivatalból gyűjthette a rovásbotokat, mint néprajzos, hivatalból ismerte a rovásirodalom teljes kézirat és könyvvállományát, mint könyvtáros, s így kulcspozícióban volt ahhoz, hogy megírhasa a rovásírás első teljes tudományos monográfiáját. Ezt a feladatot el is végezte előbb egy folyóirat-cikksorozat formájában (*Sebestyén I-X, Ethnographia* 1903-1906), majd két könyvben (*Sebestyén* 1909, *Sebestyén* 1915). Csakhogy, mint jeleztük, amíg a gyűjtés olyan anyagokra irányult, amelyek a magyarok kultúrája népi jellegét igazolták, amely belefért az elvárt birodalmi alapkoncepcióba, amely szerint a németek képviselik a magas kultúrát, s a magyarok csak a magas kultúra tömegekbe alászállt törmelékeivel rendelkezhetnek, addig nem volt semmi probléma. Vagyis amíg a rovásbot csak annyit jelentett, hogy a nép megtanulta, hogyan kell kifizetni urainak az adót, az pontos és jó volt, de amikor azt próbálták igazolni, hogy már a honfoglalók is tudták az írást, krónikákat, verseket írtak még a bajorok megjelenése előtt – akkor kitört a dühroham. *Sebestyén* a dilemmát úgy oldotta meg, hogy a *rovást* elkülönítette a *rovásírástól*, s e módszertani trükk szabad kezet adott számára gyűjtései zavartalan folytatására az adott intézményi keretekben, és ugyanakkor az elhatárolódásra a *Tar—Fadrusz—Király*-ügyben a forró, égető kérdésekben való nyílt helytállástól. Ha megszorongatták, akkor azt mondta: *Tar* tudott róni, de nem rovásírni. Rovásírni csak most, pár éve tanult meg. Ezért a magyar rovásírás valami halott dolog, amit a magyarok átvettek valakitől, mint annyi mást, így semmilyen elsőbbség sincs a német rúnákhoz viszonyítva. Ezekkel a csúsztatásokkal 1905-ben az MTA levelező tagja lett, ám 1915-ös monográfiája után hiába várt a teljes jogú tagságra, nem kapta meg. Hiába írt a *Szily* emlékkönyvbe hűségéről, erről elkésett. A Monarchia összeomlott, s már egyre inkább érdektelen volt viszonylagos hűsége. A lexikonokban inkább a *Regös-énekek* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, IV. köt., 1902); illetve a *Regösök* (Magyar Népköltési gyűjtemény VIII. kötet, 1906) munkáit tartják életműve maradandó darabjainak (MGy IL III., 49.). Az új helyzetben megpróbált a korszellemhez igazodni, s *Gesta Hungarorum* néven egy öt kötetes költői elbeszélést írt, amelyben az általa és más folkloristák által gyűjtött regös énekekből és népdalokból próbált egy új magyar eposzt létrehozni a Kalevala mintájára (1925), ám mindez visszhangtalanul hunyt ki. Halála előtt egy hatalmas rovásoszlopot állított Balaton-Szepezden mely önnön dicsőségét hirdeti ugyan, ám valójában intő ujj mindazoknak, akik megpróbálják kijátszanak a sorsot, s a hatalom kiszolgáltatásával összeegyeztetni a rovásírás kutatást.

Mennybe menni csak a fanatikusan dolgozó, önhibáiból tanuló és küzdő amatőrök számára adatott meg.

Torma Zsófia, nagyszerű és ihletett gyűjtője volt a magyarság emlékeinek, de nem volt hozzá diplomája. A hivatalos tudomány egyes képviselői ez nem nézték el, mint *Hampel*, a régész, s ezért hiába volt *Virchow*, a nagy német tudós támogatása, *Schliemann*, a nagy német régész támogatása, a kortárs magyarországi régészek nem támogatták, s életműve csak halála után lett szűk körben kutatható, s került részleges kiadásra.

Vajon ez kirívó eset? Igen. Gyakran előfordult más országokban is hasonló szerzőkkel, akik a tudományuk határait feszegették. Ilyen volt a franciák közt *E. Piette* régész, a románok közt *N. Densușianu* őstörténész. Az előadás kidomborítja a hasonló elemeket.

A más területeken történt hasonló jelenségek közül kiemeljük a rovásírás történetében *Fischer Károly Antal* és *Somogyi Antal* amatőrök tevékenységét, szemben a tudományos oldalt képviselő *Szilády Áron*nal, *Szilasi Mórral* és *Sebestyén Gyulával*, akik szemben állnak az „amatőrökkel”, ám a hatalom szempontjából az igazságot elutasításuk eltérő és erkölcsileg is más-hova vezető utakat jelent.